

RANDALL JARRELL

A költő homályossága¹

Mikor felkértek, hogy a modern költő érthetlenségéről beszéljek, megörültem, hiszen ez az érthetlenség nekem is sok fejtörést okozott életem során. Hamarosan azonban rájöttem, hogy nem arról kell beszélnem, hogy az emberek mostanság nem olvasnak költészetet, hanem arról, hogy ha megpróbálnák, sem értenék: egyszerűen nem a kortárs költészet mellőzöttségéről, hanem érthetlenségéről kértek szólni. Pedig nem a modern költészet, hanem a költészet maga az, ami manapság érthetetlen. Az *elveszett Paradicsom* ugyanaz, mint régen volt, az átlag olvasó azonban már nem kísérli meg az elolvasását – helyett csak rápillant, súlyát méricskéli, borzadozik, majd hirtelen, ragyogó szemekkel, odabiggyeszi a valaha olvasott legdagályosabb könyvek listájára a *Moby Dick*, a *Háború és béke*, a *Faust* és Boswell: *Doktor Johnson élete* mellé. De méltánytalanul bánok eme átlag olvasóval, hiszen nem az uzsonnás kosár fölött bólogató olvasóközönség, hanem művelt, egyetemen képzett olvasó volt, aki nem is olyan rég a közönség mélyeséges rokonszenvét kiváltva összeállította e listát a világ legunalmasabb könyveiről.

Mivel az emberek többsége mindössze annyit tud a modern költőről, hogy nehezen hozzáférhető (értsd: nehezen érthető – értsd: mellőzött), a legnagyobb természetességgel vázolják az ok-okozati összefüggést a két jelentés között, és megállapítják, hogy azért nem olvassák, mert nehezen érthető. Ez néha valóban igaz is, máskor azonban épp az ellenkezője áll: a költő azért tűnik érthetlennek, mert nem olvassák, mert az olvasó nincs hozzászóvka sem a modern, sem másmilyen költő olvasásához. De legtöbb esetben egyik tény sem okolható: mindkettő annak a hosszú lefolyású, világrengető (legelőrehaladottabb állapotában az Egyesült Államokban szemlélfelhető) kulturális és szociális forradalomnak a következménye, mely éppúgy tette nehezzé a költészetet és szoktatta le róla a közönséget, ahogyan – költőt és közönséget egyformán – rávette a válásra, a templom hanyagolására, a bikaviadal ellenzésére, a rabszolgák felszabadítására, a cukorbetegség inzulinos kezelésére és még sok más dologra, melyek közt találunk rosszakat, jókat és közömböseket egyaránt. Könnyelműség e világméretű összefüggésrendszer két elemét kijelölve megfogalmazni: „Ez, itt, ennek az oka, nincs miről beszélni”.

Ha szokásunk lenne a versek olvasása, nem zavarna a homályosságuk, így viszont, hogy nem olvasunk, világosságukkal sem mennénk sokra. Matthew Arnold tiszteletteljesen panasolja egy helyütt, hogy alig volt a *Lear király*ban olyan mondat, melyet ne kellett volna kétszer-háromszor elolvasnia. Három másik jeles viktoriánus elme, Beetle, Stalky és McTurk ítélete szigorúbb ennél.² Dolgozószobájukban ülnek, mikor Stalky az alábbi olvassa fel:

¹ Randall Jarrell: *The Obscurity of the Poet*. In: Uó.: *Poetry and the Age*. Vintage Books, New York, 1955., 3-25.

² Rudyard Kipling *The Propagation of Knowledge* című írásának szereplői. A szöveg a *Debits and Credits* című elbeszélés-kötetben található.

Éppen semmivel.
 Tetszett urának, a királynak, engem,
 Félreértvén, megütni a minap,
 Midőn ez, rossz kedvének hízelegve,
 Ott terme és hátulról leütött.
 Földön levén már, ingerelt, kicsúfolt,
 S oly férfiasnak mutatta magát,
 Hogy a király tetszését megnyeré,
 Üldöztvén azt, ki önként meghajolt.
 Rám, e borzasztó hőstett hevenyében,
 Kardot húzott.³

Stalky így szól: „Most pedig, lelkes bárdom, *construez!*⁴ Ez Shakespeare”, Beetle pedig, „pernyi néma csendet követően”, így válaszol rá: „Add fel! Hisz részeg.” Ha kötelező olvasmány lenne *A főnix és a gerle*, vajon mit mondana Beetle az alábbi két stanzáról:

Ámde lényük rettegett:
 Megszűnván, mi lesz vele?
 Két magány iker-neve
 Már nem kettő s nem is egy.

S az Értelem megriadt:
 Ami kettő – egybenő,
 Egyik sem – s mégiscsak ő,
 A két rész ily egy-anyag [...]⁵

Önök és én megtehetjük, hogy Stalky-t és társaságát, velük együtt Arnold helyzetét is, fentről szemléljük: tudjuk, mit jelentenek a fenti sorok; tudjuk, hogy Shakespeare soha sem homályos úgy, ahogyan a padlásszobájában rébuszokkal bütykölő modernista költő az. Ha azonban vetünk egy pillantást a Shakespeare kritikai kiadására, az egy-két soros szövegekre a lap tetején, a negyven-ötven soros vad fejtegetésekre és parázs szakértői találgatásokra a lap alján, mi is elbizonytalanodunk. Amikor Lükophrónnál, az alexandriai költőnél (aki ritkán ily egyszerű), Phalacra százlábú, szép arcú, gólya-szín lányairól olvasunk, és kiderül róluk, hogy hajók, lesz, aki mindezt az alexandriai hanyatlással magyarázza; de aztán eszünkbe jut-

³ Az idézet a *Lear királyból* származik. Vörösmarty fordítása tompította a tárgyalt alakok által nehezményezett szövegértési nehézségeket. A szövegrész eredetiben a következőképpen hangzik. „I never gave him any. /It pleas'd the King his master very late /To strike at me, upon his misconstruction; /When he, conjunct, and flattering his displeasure, /Tripp'd me behind; being down, insulted, rail'd /And put upon him such a deal of man /That worthied him, got praises of the King /For him attempting who was self-subdu'd; /And, in the fleshment of this dread exploit, /Drew on me here again.” II. felvonás, 2. jelenet

⁴ a.m. szerkesszen; ragozzon (francia)

⁵ „Property was thus appall'd/ That the self was not the same;/ Single nature's double name/ Neither two nor one was call'd./ Reason, in itself confounded,/ Saw division grow together;/ To themselves yet either neither;/ Simple were so well compounded, [...]” Shakespeare, William: *The Phoenix and the Turtle* (Görgey Gábor ford.)

nak a walesi, ír és egyéb északi költők, akik mit sem kedveltek jobban, mint az asztalon álló ételeket leíró jelzőkkel (epifrázisokkal, metaforákkal) megnevezni, olyanokkal, melyeket csak különlegesen képzett hallgatóságuk volt képes megérteni. (Mikor azt mondtam, „mit sem”, úgy értettem, a „rébuszok mellett mit sem”). Nem beszélve a tömérdek antik utalásról, melyek megértése az illetendő olvasóktól, elődeinktől, elvárt és – elvárható volt. Ha ezt idézem: „A Nap fivértelen lányai/ Ily borostyánkőnyek közt oldva”⁶, sokan önök között azt mondják: „Gyönyörű”, mások: „Marvell”, de vajon hányan tudják, kikre utal Marvell?

A régiakat mégsem tántorította e nehéz érthetőség (sőt, gyakran mintha, örülmód, becsben is tartották volna), de így vannak ezzel ama kortársaink is, akik számára nem olyan távoli még a múlt, mint számunkra: ők azok, akik kastélyaikkal, a múltbeli igazságtalanságokkal és társadalmi kiváltságosság-tudatukkal együtt némi olvasási szenvedélyt is örökölték. Aligha van nehezebb olvasmány Mallarménál. Mégis, mikor Párizsban a könyvesboltokat jártam Corbière után kutatva, Mallarmé-versek, Mallarmé-levelezések, Mallarmé-életrajzok, esszék és Mallarmé-omázások sokaságával szembesültem, melyek már-már gúnyosan néztek rám a polcokról. Hiszen milyen régóta írt már úgy ez a francia költő, mintha közönsége nem is létezne vagy mintha legjobb esetben is úgy álmodozna a költőről, mint a kondás a távoli herceg életéről. Ez a közönség azonban mégis a hagyományos csodálattal tekint rá, irodalmi lapok és folyóiratok tucatjaiban követve figyelemmel az életével, véleményével, vérmérsékletével és szerepléseivel kapcsolatos közléseket. A németajkú országokban sokan még ma is udvarias tisztelettel tekintenek a költőre, mintha bármelyik pillanatban versírásra vetemedhetne. Soha nem felejttem el, mikor egy német tárgyilagosan, megfontoltan jegyezte meg rólam, mintha az *Amerikai Költőóriások* című kiadvány illusztrációja lennék: „Nocsak, úgy fest, mint Rilke”. A költészet számos dél-amerikai országban még ma is őrzi azt a népszerűséget és elismertséget, amelyben hajdan része volt. Az egyik országban, ha jól emlékszem, Venezuelában, az elnök, a nagykövet, akit Párizsba küld, de még a pincér is: több mint valószínű, hogy költő. „Milyen verseket írnak ezek a költők?” – hangzik a kérdés a megrettent északi költőtől, tőlünk. Ha a válasz az, hogy „Kedves, egyszerű kis dolgokat”, elveink felét újraértékelhettünk. Csakhogy ezek a költők, ezek az igazán népszerű költők, verseik mintájául nem Homérosz, Shakespeare vagy Racine költeményeit választották, hanem Pablo Picassóét: ők ugyanis mind szürrealisták.

Biztos, hogy a világhírűség a népszerűség szolgálóleánya, ahogyan azt sokan feltételezik? Mennyiben jelent segítséget a kézenfekvő egyszerűség? Kevés olyan népszerű költőt találni a mai Angliában, mint Dylan Thomas. Az ő varázslatos költeményei angol költők egész generációjára voltak hatással, holott nyilvánvalóan ő a valaha élt egyik legnehezebben hozzáférhető költő. De vegyünk egy ellenkező példát! Yvor Winters növendékeinek versei⁷ körülbelül olyan könnyen érthetőek, mint amelyeket Longfellow olvasott *A gyermekek órája* idején, mégis vannak legalább olyan népszerűek, mint azon (saját) művek, melyeket Szigorú Alice, és Nevető Allegra és Aranyhajú Edith olvasott Longfellow-nak a *költői órán*⁸. Ha Dylan Thomas érthetetlenül közkedvelt, utóbbiak érthetőn ismeretlenek.

⁶ Andrew Marvell: *The Nymph Complaining for the Death of Her Fawn*

⁷ Yvor Winters: költő, kritikus, tanár. Számos, a Stanford Egyetemen oktatott hallgatója elismert, népszerű költő lett.

⁸ Henry Wadsworth Longfellow költeményéről, a *Children's Hour*ról van szó, melynek szereplői a lányairól mintázott gyermekalakok.

Ha valaki olyat mond nekem, amihez nem vagyok hozzászokva, vagy amit nem kívánok meghallani, csak annyit mondok: Nem értem önt. Valahogy így válaszolunk a költőknek is. Mikor a kritikusok először olvasták Wordsworth verseit, csacskaságnak tartották, ugyanakkor közülük sokan, Byron is, úgy nyilatkoztak, hogy „Egy emelettel megtoldhatja tornyát/Bábelnek az, ki érti e cikornyát”⁹. Néhány évvel korábban egy nagy kritikus¹⁰ a költők legegyszerűbbike, John Dryden költészetét magasztalva felidézte, mily „boldogan vándorolt a határvidéken, hol értelem s értelmetlenség átjárja egymást”. Dryden Shakespeare egyes kifejezéseit „alig érthetőeknek” találta, amelyeket mégis megértünk, szerinte „nyelvi helytelenek és otrombák. Egész stílusát pedig olyannyira átjárják a képletes kifejezések, hogy épp annyira mesterkélte, amennyire otromba”. A *J. Alfred Prufrock szerelmes énekét* elemzői, még a rajongók is, szinte teljesen érthetetlennek találták. Homályosságát evidenciaként kezelték. Ma, mikor a főiskolai hallgató kisasszonyok éppoly könnyűnek vagy épp nehéznek tartják, mint Browning költeményét, *A püspök megrendeli sírkövét Szent Praxedis templomában* címűt, csak akkor érthetjük meg eme új kritikusok kétségbeesett, de gyakran vádló értetlenségét, ha felidézzük, hogy Browning költeményéről annak idején az első bírálókat ugyanúgy nyilatkoztak, mint később Eliotéről. Mily soká dolgozza le lemaradását a világ! Tulajdonképpen nem is dolgozza le soha, ehelyett őt váltja egy újabb világ, mely már nem kényszerül felzárkózásra. Így mikor egy régi öreg azt kérdi tőlünk: „Mit kell tennem, hogy megértsem Audent (vagy Dylan Thomast, bárki legyen is a legújabb költő)?”, csak ezt felelhetjük: „Újjá kell születnie”. Egy idős úriember, aki egy partin a mindkettőnk által csodált Rubáiyátról beszélt nekem, megörülve annak, hogy ízlésünk ily hasonló, megkérdezte, melyik költőt kedvelem a leginkább. Igyekezvén igazodni a helyzethez, Robert Frost nevét mondtam. Meglepetten nézett rám és finom, de leplezetlen végtelenséggel a következő megjegyzést fűzte hozzá: „Attól tartok, ő az enyémnél újabb világ szülőtte”. Ez 1950-ben volt, de bizonyos, hogy 1850-ben egy idős úriember, Gray, Cowper és Crabbe kedvelője, hasonlóképpen jellemezte az ifjú Matthew Arnoldot, csak épp a William Wordsworth költészetéhez viszonyítva.

Még csak abban sem lehetünk biztosak, mit tartanak az emberek homályosnak. Mikor Salzburgban tanítottam, úgy találtam, hogy európai hallgatóim fele olyan nehéznek sem tartották az *Átokföldjét*, mint Robert Frost költészetét, mivel az egyik illet előzetes kulturális feltevéseikhez, másik nem. Nemcsak el kellett magyaráznom nekik a *Home-Burialt*, hanem arról is meg kellett győződnöm őket, hogy vers. Egy másik példa is eszembe jut, mégpedig Robert Hillyeré. Egy recenzióban, melyet a *The Death of Captain Nemo*-ról olvastam, a kritikus leginkább a költemény homályosságát kifogásolta. Olyan volt, mintha McCarthy szenátort azal vádolták volna, hogy a Kremlnek kémkedik – mert, ugyan, hogyan lehetne Mr. Hillyer homályos?

Hogy a költő, a modern költő, érthető módon, számos okból kifolyólag, sokkal érthetlenebb, mint amire jogot tarthatna: egyike azoknak az általánosan elterjedt hozzáállásoknak, amelyekre nehéz úgy reagálni, hogy az ne legyen túl finomkodó vagy lehangolóan közhelyes. Valaki, válaszként, talán még a hit és munka, születés és környezet kérdéseiről is szívesen beszél vagy a régi témáról: miért adjunk a szegényeknek mosdókagylót, ha úgyszólván csak szemet fognak tartani benne? Bárki elég felkészült, hogy megválaszolja a kérdést: „Nem fognak, de ha így lenne is, ez nem ok arra, hogy ne segítsünk nekik a mosdók beszerzésében”. És ugyan-

⁹ Byron: *Don Juan*, Ajánlás. Európa, 1975. (ford. Ábrányi Emil), 8.

¹⁰ ti. Samuel Johnson

így: ha valaki azt mondja: „Azért nem olvasok modern költészetet, mert az a hétköznapi ember számára érthetetlen dolog”, szintén tudok – noha nem túl hangosan – válaszolni rá: „Ez nem így van, de ha így lenne is, az nem ok arra, hogy ne olvassák”. Minden, bizonyos életkor alatti költő (kísértést érzünk ezt a kort Bernard Shaw-éban megjelölni) olyan helyzetet örökölt, melyben nem figyel rá senki és melyben, következképp, mindegyikük arra panaszkodik, hogy láthatatlan: az a sarok ugyanis, ahová soha nem néznek, mindig sötét. Azok az emberek, akik a költészet mellőzését örökölték, azon költők homályosságával indokolják viselkedésüket, akiket soha nem is olvastak – legtöbbször ugyanis úgy döntenek a költők homályosságáról, ahogy a hatóságok a könyvek pornografikusságáról: néhány pillantást vetve a kiragadott részekre, melyeket valaki elborzasztásukra válogatott össze. Mikor valaki vádlón jegyzi meg, hogy nem érti Eliotot, hangvétele arra utal, hogy legboldogabb óráit tábornok mellett, az *Agamemnón*, a *Phaedra* valamint William Blake szimbolikus művei olvasásával töltötte; szomorúan látjuk – és biztos vannak ezzel így mások is – , hogy képes hónapokon keresztül rágni át magát az *Elfújta a szél* vagy a *Forever Amber* lapjain, melyeken ez a szegény pára „fejjelel, kezével, szárnyon lábon utat keres, kúszik, lábál, úszik, merül, röpül”¹¹; vagy hogy Shakespeare-rel kapcsolatos legderűsebb emlékei az *Ahogy tetszik* középiskolai előadásából származnak, melyben Charles-t, a bajvívót alakította; szintén ő, homályos asszociációk révén, James Russell, Amy és Robert Lowell hármását a Vatikán szakállas, szivarozó nagykövetévé gyúrta, aki, miután csatlakozott Theodore Roosevelthez afrikai expedícióján, hazatérve, halálos ágyán tollbamondta a *Concord Hymn*-t¹². Sokan, belátva, hogy nem értik Ezra Poundot, örökre becsukták az *Elveszett Paradicsomot* is – így képzeljük legalább is a fenti elméleti-gyakorlati sajátosságok láttán.

Az átlag közönség (előadásomban keveset szólok az egyre kisebb számú és boldogtalan kivételekről) felállította saját kritériumait, melyek nevében a kortárs művészet minden egyes formáját kárhoztatja. A kritérium a zene esetében a dallam, a festészetében az ábrázolás, a költészetnél a világosság. Mindegyik esetben egyetlen szempont vált a bonyolult egész vizsgálata, a műalkotáshoz való hűségű fő szempontjává. Habár az ítéletalkotás e módszere legalább olyan keresett, mint kimondatni a művésszel a shibboleth kifejezést vagy felesketni, hogy nem tudatlan, Locofoco-ista, sem Bull Moose-párti¹³, az ítélező közönség számára mégis éppoly szórakoztató. Ahelyett, hogy megragadná, belelépne és értelmezné azokat az új világokat, melyeket egy-egy új műalkotás jelent, e közönség egyetlen pillantás alatt képes eldönteni, hogy megfelelnek-e saját szájízének, majd ennek megfelelően magasztalja vagy gáncsolja őket. A korábbi évszázadok vagy más kontinensek zenéinek többségét a közönség képtelen kielégítő melódiának találni. Az európai képtárat bejáró turista hamar rájön, hogy a

¹¹ Milton, John: *Elveszett Paradicsom*. Magyar Helikon, 1969. (Jánossy István ford.), 60.

¹² Utalás Ralph Waldo Emersonra

¹³ Bull Moose Party: a.m. Jávorszarvasbika Párt. A Theodore Roosevelt által alapított, a Republikánus pártból kivált képviselőket összefogó politikai csoport, ismertebb nevén Progresszív Párt. A locofocoisták a Demokrata Pártból váltak ki, egy évszázaddal korábban (1835). A két csapatot a kiválás tényén túl a névadás költőisége és motívuma is rokonítja. Theodore Roosevelt az ellene elkövetett merénylet után, szívósságát, életrevalóságát hangsúlyozandó nevezte magát jávorszarvasbikának, a szakadár demokraták pedig egy kényszerűségből, elszántan, többek között Locofoco márkájú gyufák fényénél lefolytatott, sorsdöntő tanácskozás után kapták nevüket. Jarrell lényegét és céltudatosságát szem elől tévesztve igyekvő képzeletbeli közönsége az említett szempontokkal a benne munkáló erő(tlensége)kről ad számot.

régi mesterek (képletesen szólva) fele olyan jók sem voltak, mint a *Collier's Magazine*-t illusztráló festők. Milyen nehéznek és dagályosnak találná a gyakorlatlan olvasó a múlt számos nagy költeményét, ha valaha venné a fáradságot elolvasásukra!

Aki elegendő időt töltött annak vizsgálatával, mi zajlik az emberben versolvasáskor, mit jelent számára a vers, az tudja, hogy a nehézség rendszeresen az érzéketlenségből származik, abból, hogy az olvasó nem hajlandó figyelmet szentelni annak, hogy mire vonatkozik egy-egy névmás, mit jelent a központozás, melyik tárgy melyik igéhez tartozik, és így tovább – végső soron ezeknek köszönhetően érzi az ember, hogy nem prózát olvas. A jó költszettel olyan hozzáállással kell olvasni, mely az éleselméjűség és a készséges együttérzés keveréke, egyszerre metsző és nagyvonalú. Mintha a *Figaro házasságát* hallgatnánk, nem pedig úgy, mint-ha a *Trisztánt* vagy Samuel Butler händeli oratóriumait. Az olyan költszet olvasását, melyben Mortimer Snerd Dr. Johnson adja elő vagy melyben Tamás bátya emlékszik Evára (sokan olvasnak ilyet), aligha lehet költszetolvasásnak nevezni. Mikor valaki versolvasásba kezd, olyan országba lép, melynek törvényei és nyelve a sajátjának fordítása. Mégis: ha valaki azért fogadja el e világot, mert benne a pörköltekké éppoly ízletesek, mint a nagymama főztje, vagy épp azért utasítja el, mert templomában a bölcsesség bagolyfejű istennője kövérebb a Szabadságszobornál, az a követelőző képzeletre és a tapasztalás korlátaira utal, melynek, természetes halált halva mind áldozatául esünk.

Az, hogy a költszet századunk elején gyakran volt túl nehéz (így volt tele a 18. század költszete antitézisekkel, a metafizikusoké hasonlatokkal, az Erzsébet-kori drámák pedig dagályos szónoklattal és szójátékkal), olyan üres igazság, melyet tagadni is kár. Az viszont, hogy hogyan jutott ide a költszet (vagyis hogy hogyan tisztult, fokozódott és „javítódott” modernizmussá a romantika; tudósi lelkesedésnél is több révén hogyan vitték határukig az összes lehetséges irányzatot a költők; hogyan vált a hatását hajdan a költszettől való távolságból merítő drámai monológ egyik-másik formájában költszeti normává; miként jutott oda költő és közönsége viharos kapcsolata, hogy a költő azt mondta: „Mivel nem olvastok engem, teszek róla, hogy ne is tudjatok”), egyike a legösszetettebb és legérdekesebb kérdéseknek. A modernség azonban nem az oroszlánverem, ahonnan nincs kiút, csupán a dísz-cet¹⁴, amelytől a 20-as, 30-as évek Jónásai büntudattal telten visszatértek a rímhez, a metrumhoz és az egyszerű, kerek állításokhoz. Hány fiatal költőről mondhatjuk ma jobb híján, hogy egyszerű! Pedig – ha lehet beszélni költő és közönsége találkozásának képzeletbeli pontjáról – milyen kevéssé érdeklik az utókort jelenünk irányzatai, azok a jó és rossz szándékok, melyek átlagos művekhez vezetnek, és mennyivel inkább foglalkoztatják majd azok a versek, melyeknek, intenciójuktól függetlenül, sikerült egyszerre összegezni, megtagadni és túlszárnyalni a kort, amelyben megszülettek és az elméket, amelyek megalkották őket! A kort, akárcsak a költőt, legjobb versei alapján ítélik meg, a többi előbb-utóbb eltűnik. A kijelentés hallatán, miszerint korunk versei homályosak, az utókor egykedvűen mosolyodik majd el (épp úgy, ahogy mi, ha azt halljuk, hogy a viktoriánusok szentimentálisak, a romantikusok szertelenek, az Augustus-korabeliek közhelyesek, a metafizikusok önhittek, az Erzsébet-koriak pedig harsányak voltak), és visszatér olvasmányához: Hardy *Szélben*, esőbenjéhez, Wordsworth történetéhez a Margaret nevű nőről, Pope művéhez, a *Levél Dr. Arbuthnotnak* címűhöz, Marvell horatius-i

¹⁴ A „canvas whale” a hétköznapi tárgyak díszítésére (rajz vagy felvarró formájában) széles körben használt, népszerű, többé-kevésbé stilizált bálnaábrázolásra utal. A kifejezés értelmének megvilágításáért Thomas A. Williams-nek tartozom köszönettel.

ódájához, Shakespeare *Antonius és Cleopatrájához*, Eliot *Négy Kwartetjéhez* és a többi, mindenféle korból származó időtlen műhöz.

Korunkban a költészet több okból is előnytelen helyzetben van. Ahogyan ugyanis elszakították korábban lehetséges olvasói többségétől, úgy azok nagy részét sem éri el, akik írhatnák. Manapság verset, jó verset, jóformán csak „született költők” írnak. Nem születnek már olyan költemények, melyek a VIII. Henrik, a King püspök vagy a Samuel Johnson által írottak megfelelői lehetnének: született regényírók, született teológusok, született hercegek – olyan elmék művei, melyekben nem annyira a szavak iránti, hanem a szavakat létrehozó világ iránti, velük született érdeklődés munkál. Hajlamosak vagyunk úgy gondolni a költőre, ha gondolkunk rá egyáltalán, mint olyasvalakire, aki mindenkinél külön. De vajon ott volt-e az édenkertben – ahogy sok költő és olvasó hinni látszik – Ádám, Éva és az állatok mellett a Költő, Robert P. Tristram Coffin ősatya? Mikor legutóbb New Yorkban felolvasóesten jártam, egy idős hölgy, aki a frufuját, magenta blúzáttal és a Palamede de Charlus-éra emlékeztető szóhasználatát tekintve semmiben sem különbözött az átlag New York-itól, elragadtatottan jegyezte meg az azóta már a végét járó fiatal költőről: „Úgy olvasott, mint egy ifjú isten!” Úgy éreztem, hogy a következő költőnek pedig azt mondja majd rólam, hogy úgy olvasok, mint az ifjú Joaquin Miller¹⁵, ezt a hölgyet ugyanis sokkal kevésbé érdekelték a költemények csodái, mint a költők, hiszen nem ismerte fel, hogy ezeket a költőket éppen annyiban lehet csodálni, amennyiben alárendelik magukat a versnek, amit írnak. El tudtam róla képzelni, hogy csak azért, mert az ifjú költő gyöngygyaklancot örökölt, a hölgy soha nem tud többé borzongató csodálat nélkül tekinteni a kagylókra. Ez eszébe juttatja az embernek, hogy manapság a költő leginkább azoknak az olvasóknak tud örülni, akik nemigen tanultak verset olvasni, illetve: állandó olvasói közül sokan az övétől olyannyira eltérő értékrenddel rendelkeznek, hogy agasztja a tőlük kapott dicséret, és sokkal inkább megerősíti, mint bosszantja a kritikájuk.

Holnap egy költő talán arra ébred (Byronhoz hasonlóan), hogy híres lett, mert regényt írt, vagy mert megölte feleségét, de nem azért, mert verset írt. Ez most inkább a logikai és nem a társadalmi szabályok miatt lehetséges. Hadd magyarázzam ezt egy történettel! Egyszer egy Európába tartó hajón megismerkedtem egy nő, gyerekes férfival, még pingpongoztam is vele. Miután egy barátjától megtudta, hogy költészettel foglalkozom, pusztán udvariasságból megkérdezte: „Mely amerikai költőket kedveli leginkább?” Mire én: „Nos, T. S. Eliotot, Robert Frostot”. Mire ez a férfi – ez az apa, aki minden este ott táncolt lányával, méghozzá E. Phillips Oppenheim *Saturday Evening Post*-beli folytasásosa hőseinek iskolázott, kissé ódon, méltóságteljes eleganciájával; akinek feleségét és lányát odahaza, Los Angeles-ben, a legjobb szakember tanította azokra a tenis�-ütésekre, melyekről ő maga a legnagyobb hitelességgel beszélt; ő, aki minden hét évesnél idősebb embert maga elé engedett az ajtóban – szóval ez a jól-öltözött, illemtudó, világot-járt, előzékeny, iskolázott úriember higgadtan csak annyit mondott: „Nem hiszem, hogy valaha is hallottam róluk.” Ha ugyanis az irodalomról, művészetéről, filozófiáról és tudományról volt szó, akár a sarkon álló rendőrrel is beszélhettem volna. Teljes joggal gondolhatta – nem mintha valaha is elgondolkodott volna róla –, hogy e dolgok ismerete nem lényegi követelmény abban a társadalomban, melynek ő is tagja. Kultúránkban az értékek régi hierarchiája – mely ugyanúgy várta el a lányoktól Pope olvasását, mint a templomba járást vagy a pianofortén-játszást – gyakorlatilag eltűnt. Olyan kultúra ez,

¹⁵ Joaquin Miller (1837–1913), amerikai költő, ábrázolásain leggyakrabban szakállas öregúrként látható.

melyben, ha egy nagy művész vagy tudós – viszonylag ritkán – hírnévre tesz szert, úgy kezelik, mint Betty Grable-t vagy mint azt a kolumnistát, aki arról ír, hogy előző este összefutott velük a Stork Clubban.

150 évvel ezelőtt, ha valaki befutott, szükségét érezte, hogy díszes öltözékkel, járművekkel, szolgálkkal, feleséggel vagy jó családdal, balerinákkal, vívóedzővel, saját lelkésszel, franciatanárral, vonósnégyessel, dologtalan estéken fáradsággal végigolvasott Pope-, Steele- és Addison-kötetekkel lássa el magát: oly sok tanulnivalója akadt élete ezen új szakaszában, hogy gyakran gondolt vissza nosztalgiával azokra az időkre, mikor mindössze annyi dolga volt, hogy a jólétéért küzdjön. A mi esetünkben ez már másképp van: napjaink tehetőséitől senki nem vár el semmit. Mára azok a finom, ellentmondásos és ősidők óta tartó kötések, melyek az állam erejét bölcsességével és tisztességével kapcsolták össze, végleg felbomlottak.

Maroknyi munkást vizsgálva, amint azok lassan, kemény munkával rágták át magukat Shelley-n, Herbert Spenceren vagy épp *A fajok eredetén*, Mill és Marx, akárcsak Jefferson és Lincoln, elszánt vágyakozással gondoltak azokra az időkre, mikor minden ember tud majd írni-olvasni, mikor a tényleges demokráciában olyan bölcs döntések születnek, mint a képzeletbeli, filozófus irányította államban. Nem adatott meg nekik a prófétai tekintet, mely látható volna a 2 milliányi munkást, amint könnyedén és örömmel futják át a *New York Daily News* lapjait. Jefferson és Lincoln szónoklatai, melyekben a jövővel kapcsolatos reményeiknek adtak hangot, érthetetlenek a jövőbeli szavazók számára, mivel e beszédek szókinccse és mondat szerkezete sokkal bonyolultabb – sokkal homályosabb – mint bármi, amit olvastak vagy hallottak. A korban, amikor valaki pusztán azzal is győzhet a választáson, hogy fakunyhóban született és nőtt fel, csak idő kérdése, hogy olyantól szenvedjen vereséget, aki disznók közt, az udvaron nevelkedett. Az emberek politikai egyenjogúságának ténye, az alaptalan különbségek igazságtalanságának elismerése a különbségek lényegi alaptalanságának hitébe váltott át, abba a meggyőződésbe, miszerint maradiság, sznobizmus, fasizmus azt gondolni, hogy bármiféle különbségnek lehet jelentősége. Nem szeretünk olyasmiben hinni, amit Goethe velünk született kiválóságnak nevez, pedig – ahogy egy nem is oly régi író mondja – sok művész hercegnőkre jellemző ízléssel, sok hercegnő pedig pincéreknek tulajdonított ízléssel születik (és hal meg): a társadalmi réteget ugyanis, melyből származunk, elhagyhatjuk, a velünk született intelligenciát azonban soha.

Nemrég egyik egyetemünk felmérést készített az amerikai közönség olvasási szokásairól. Kiderült, hogy az amerikaiak 48 százaléka egy év alatt egyetlen könyvet sem olvas el. Elképzelem ezt az olvasót, vagy nem-olvasót inkább – közülünk minden második ilyen – és arra gondolok szégyenkezve, hogy túl nehezek a verseink a számára. Csakhogy ugyanez a helyzet a *Kincses szigettel*, a *Nyúl Péterrel* és a pornográf regényekkel is – vagyis a könyvekkel, általában. A világ összes írója részt vesz az összeesküvésben, melynek célja eltéríteni a mi amerikainkat a könyvektől, s a 160 millió esetből 77 millió alkalommal sikerrel is jártak. Gyakran látom magam egy álomképben, amint megkérdem ezt a képzeletbeli figurát: „Miért nem olvasol?”. A válasza, hosszas bámulás után, mindig ugyanaz: „He?”.

Ha gúnyosnak tűnik a hangom, a reménytelen helyzethez szokott emberének, természetesen: a költő elátkozott ember, akit az állam még reggelivel sem hajlandó ellátni, és – ahogy valaki egyszer mondta: „Ha felakasztotok, ne gondoljátok, hogy ijedtemben, a kivégzés közben kímélem a lelki békéteket.” Ma a költő olyan világban él, melyben az újságok, magazinok, könyvek, filmek, rádióállomások és televízióadók kiölték az emberek nagy részéből még a le-

hetőségét is annak, hogy megértsék a valódi költészetet vagy bármely valódi művészeti formát. A férfi, aki minden hónapban üres élvezettel ízelgeti a *Reader's Digest* gondosan előemésztett mondatait, a galambtojó etette fiókákhoz hasonlóan, ez a férfi, már ha egyáltalán felmerülne benne, nem tudja elolvasni az *Isteni színjátékot*: túl homályos. Van azonban a világhosszúknak olyan típusa, mely megalázónak tetszik az olvasó szemében, épp úgy, ahogy a homályosság a tisztelet jele is lehet. Mi számít leereszkedésnek és megvetésnek az olvasóval szemben: az *Isteni színjáték*, négy jelentésszintjével, vagy a *Reader's Digest*, melynek egyetlen szintje is olyan alacsony, hogy szint helyett inkább szakadéknak mondhatnánk, melybe az olvasó készséggel ereszkedik? Az író gyalázata, ha a bonyolult igazság könnyű parafrázisát nyújtja. Magazinjaink átlag cikkei mégis minden tárgyhoz a könnyű, önkéntelen, „emberi” kíváncsiság egyen-karakterével közelítenek. A *Harper's Magazine* évről-évre egyre inkább hasonlít a *Life*-ra és a *Saturday Evening Post*-ra. Goethe mondta: „Az alkotó, akivel egy lexikon lépést tud tartani, mit sem ér.” Somerset Maugham szerint a legnagyobb dicséretet, amit olvasótól valaha kapott, egy levélben olvasta: „El tudtam olvasni a regényét anélkül, hogy akár egyetlen szót is ki kellett volna keresnem a szótárból.” Ezek az írók egész egyszerűen két különböző világ szülöttei.

Ahogy az állati szerveződések, érthető módon, csak akkor gondolkodnak, mikor megszűnik, a gondolatgazdagság is eltűnőben van az olvasóknál, de, lévén, hogy a népszerű írásművek semmit sem bíznak a képzeletre, a képzelőerő is sorvadásnak indult. Az átlagos olvasó számára szinte minden régi mű kezd dagályossá és unalmassá válni, pusztán azért, mert nem támogatják az olvasó jól megszokott reakcióit. Fiúk, akik csak egy-két könyvet, de rengeteg képregényt olvastak életükben, élénken, rokonszenvűnket is kivívva ecsetelik: „Nem szeretem a könyveket, mert nem mutatnak meg igazán semmit, túl lassúak, mindent nekem kell csinálni.” Néhány év múlva, ha megkérdezzük a gyerekeket, akik csak egy-két képregényt olvastak, de annál több tévéműsort láttak, mit fognak mondani?

A költő homályosságáról ebben az új világban, mely átveszi a régi helyét, írtam önöknek egy verset, homályosat. Egyszer egy könyvben olvastam egy házról, melyben francia kert, angol kert, konyhakert és virágos kert is volt. Ezekben a kertekben selyemharisnyás úriemberek járkáltak Mefisztófelészéhez hasonló, „mű-lábikráikon”. Számomra ez a virágos kert, ezek a „mű-lábikrák” a múltat jelképezik. Számos szimbólumom volt a jelenre és a jövőre, melyekkel nem tudtam mit kezdeni: kopogás nélkül léptek be a versbe, ítéletet mondtak róla, ám az ítélet után sem távoztak. Az egyik azonban jól összefoglalta őket, az ítélezés utolsó napjának hangulatát tükrözve. Egy borreklám szlogenje volt, mellyel mindennap találkoztam a New York-i aluljáróban. A vers címe „Az idők romlása”:

*Ha tizenhat árny verdes a kötélén,
kékítőtől puhán – a Nagymosás –,
zizegve: „Mrs. Bean, ez nagyon kedves magától!”
suttogok, suttognék: „Álom, csak álom!”
tompán látok, mintha szemüvegtokon át.
Mikor vasárnap végeztem a vicclapokkal,
még nem végeztem. Hogy próbára tegyenek,
álló nap érkeznek (nem is kopognak)
bíráim: igazságos, otromba, nyájas árnyak.
A nagymama virágoskertje,*

*ük-ük-ükapám mű-lábikrája
(lány mosollyal köszönti, mikor a kakas szólal,
Lilith, az első titkos feleség).
mindez csak E. T. A. Hoffman egyik meséje:
ha a Művészet eltűnt, az Élet a maradék.
Nem végez félmunkát a Jövendő Világa,
az élet, mint „A meggybor, amit anyánk csinált,
olyan sűrű, megáll benne a kés.”¹⁶*

A Jövő Világa! A világ, ahol a zöldségek vagy fagyasztva, vagy konzervben vannak, vagy épp a földeken találjuk teremni; ahol a gyerekek, a tévé képernyőjén az erdei avar alatt fekvő gyerekholttesteket bámulva, esdeklőn kérdik: „De hát hol voltak a fűthető takaróik?”; ahol minden kávézóasztal ékessége az édességtárolásra kivájt könyv; ahol a gimnáziumi ünnepségen a nyersvásznonba öltözött barlanglakók műsorát tetőtől-talpig műselyembe, cellulóz- és műszálas ruhába öltözött családtagok figyelik; ahol a konyhai felszerelések: a fehér burkolattal ellátott elektromos sütő, elektromos mosogatógép, elektromos hűtő, elektromos mosógép, elektromos szárítógép, elektromos vasaló, a konyhamalac, a légkondicionáló és turmixgép összefüggő zajában ott találjuk a ház tulaját, munkaruhájában ülve; ahol a vezérkart rejtő betonbunker fölött láthatatlanul szállnak az égen a rakéták. Gyakran gondolkodom ezen a világon.

Nem tudom, nem gondolja-e ezen a ponton a hallgatóságból valaki, hogy: „De hisz ez csak panaszkodás. És egyébként is: mit tehetnénk mindezek ellen?” Ha durvának tűnt mindaz, amit a fentiek dolgában mondtam, bocsánatot kérek: e következtetéseket lassan és vonakodva voltam kénytelen levonni, amint a világ rákényszerített. Bár egyike lennék azoknak a derűs maradiaknak, akik úgy születtek görög szótárral, mint más gyerek anyajeggyel, akik 4 éves korukban visszautasítják a szentimentális liberalizmus humanitárius képzelményét, az óvodát, és idejüket inkább a katekézis tanulmányozásának szentelik! De tudománytisztelő oktatásban részesültem, fiatal éveim pedig viharosak voltak; elég régi vágású vagyok, hogy Goethehez hasonlóan, higgyek a Haladásban, a haladásban, melyet látok és a haladásban, melyet szeretnék, de nem látok. Ezért beszéltem a fentiekben dühösen és kelletlenül a költőről, közönségéről és a világról, amelyben élnek. Ha hallgatóságom azt kérdené: „Mit kellene tennünk?”, a válaszom csak ez lehetne: „Semmit”. Nincs a mostani dolgaink között olyan, amit másképp kellene csinálnunk: ha a költők verseket írnak, az olvasók pedig olvassák őket, és mindegyikük a tőlük telhető színvonalon – ha tehát nem katonákként, szavazókként, értelmiségiekként vagy pénzemberekként, hanem emberekként próbálnak élni – minden tőlük telhetőt megtettek. Ha azt várnánk tőlük, hogy (mondjuk, egyszótagos versek felolvasásával a rádióban) hozzák vissza a tegnapot, melyben az emberek székre álltak, hogy láthassák Lord Tennysont, nos, ennyi erővel azt is hihetnénk, hogy a General Motors azzal, hogy a kiscserkészek napóleoni terepasztalait díjazza, újjáélesztheti a kézművességet vagy azt, hogy a régmúlt viselkedésformái visszahozhatók azzal, ha a vidéki embereket arra biztatjuk, hogy köszönjenek „Grüss Gott”-tal és „Isten hozta, idegen”-nel minden egyes arra tévedő turistának.

A művészet nem azért fontos, mert a legfényesebb dísz és az élet legkevésbé téves tevékenysége, hiszen az maga az élet. Krisztustól Freudig azt volt szokás gondolni, hogy az

¹⁶ Randall Jarrell: Az idők romlása (Rakovszky Zsuzsa fordítása)

igazság ismerete szabaddá tesz bennünket, így pedig a művészet is nélkülözhetetlen, mert ennek az igazságnak nagy részét sok esetben csakis a műalkotásokból tudhatjuk meg. Hiszen melyikünk tehetne szert arra a tudásra, melyet Proust, Csehov, Hardy és Yeats és Rilke megtanult helyettünk? Mi más módon teheték volna közkinccsé az igazságot, amit megláttak, ama különféle és ellentmondásos igazságokat, melyek ugyanakkor a lelőhelyükül szolgáló elme számára egyszerű igazságnak tűnnek? Mindezen dolgok, természetük szerint, arra való, hogy megosszák őket. Ha ugyanis megelégszünk azzal, hogy tudjuk mindezt, és fölénytel és közönnyel tekintünk azokra, akik nem, elzárkózásunk mindennél jobban lealjasít bennünket. Ha, miközben embertársaink (azok leszármazottai, akik Grimm meséit, balladákat és a Biblia sorait hallgatták, de akik esetenként Aiszkhülosszal és Shakespeare-rel is találkoztak) nem csupán az egyszerű és a naiv művészetre, hanem a kimunkált és kifinomult művészetpótlékokra is figyelnek, a reklámok és a hitleri szónoklatok hatékonyságával és rettentő erejével is bíró, mindenki számára elérhető és hibátlan produktumokra – mikor tehát mindezt látva csak annyit mondunk: „A művészet mindig is kevesek ügye volt”, e közhellyel tragédiát leplezünk. A demokrácia legrégebb, legmélyebb és leginkább általános vonzereje abban az érzésben jut kifejeződésre, hogy benne nemcsak anyagi, hanem szellemi javak is megoszthatók, vagyis hogy a demokráciában kenyér és igazság, oktatás és művészet mindenki számára egyaránt hozzáférhető. Ha egy demokrácia a polgárainak csupán az oktatás látszatát és hamis művészetet képes nyújtani, mely az írástudatlanságnál is veszélyesebb, kénytelenek vagyunk azt mondani, hogy az egyáltalán nem demokrácia, inkább ama „népi demokráciák” egyik változata, melyek legfeljebb nevükben hasonlítanak az igaz demokráciákhoz. Goethe azt mondta: az egyetlen mód, hogy elfogadjuk a másik kiválóságát, a szeretet. De másként is megbékélhetünk a felsőbbbséggel, a valódi kiválósággal: mégpedig úgy, ha tagadjuk, hogy kiválóság egyáltalán létezhet. Ezáltal aztán elpusztíthatjuk és vele együtt magunkat is.

Szomorúan láttam, hogy a konferencia a (viszonylag hagyományos) *A költészet védelme* címet kapta. A költészet nem szorul védelemre, nem jobban, mint a levegő vagy a táplálék. A költészet – a legtágabb, vagyis egyedül fontos értelmében – minden ismert kultúra leginkább nélkülözhetetlen része volt mindig is. Az emberi élet a költészet bármely formája híján nem emberi élet, hanem állati lét. Nem lehetetlen hely a mai világ a költők és a költészet számára. A költők átvészelik a kellemetlenségeket, és továbbra is születnek jó versek. Yeats például századunk első felét a lírai költészet legnagyobb időszejének tartotta az Erzsébet-kori óta. Hogy azonban a közönséggel mi lesz – különösen azon részével, amely elszakadt a valódi művészetnek még a legegyszerűbb formájától is –, nem tudom. Egy példa most mégis eszembe jut.

Ausztria hegyvidékein a boltokban nyakláncszerű ezüstpántokat találunk, melyek elején ékkőberakásos vagy zománcozott ezüstlemezke látható, néha egész nagy. Ezeket az ékszereket golyva-láncnak hívják: régen a nők kórosan duzzadt nyakának ékesítését szolgálták. Ha akkor valaki megmondta volna ezeknek a nőknek, hogy a hegyvidéki völgyek vizeinek rendkívül alacsony jódtartalma csúfította el őket, nevettek volna a dolog hallatán. Még jobbat derültek volna a gondolattól, hogy a nyakuk csúf, szeretők pedig – a lenszöke copfok alól kilátó szó gazdag hús látványát mohón habzsolva – megkérdezték volna, hogy lehet képes valaki cirógatni azokat a gyenge, vékony, ványadt csirkenyakakat, melyeket az alföldről, a turisták által „világnak” hívott helyről érkező nőkön látni.

Beszéltem már költő és közönsége viszonyáról, de kicsoda is ez a közönség valójában? E. M. Forster *The Machine Stops* című novellájában egy beszélgetést olvashatunk anya és fia közt. Fél földkerületnyi a távolság köztük; a földfelszín alatt, levegővel, élelemmel és fűtéssel (távoli jövőbeli természetességgel) ellátott termekben ülnek. „Képzeljünk el” – mondja Forster – „egy összekötözött húsköteget – egy nőt, aki másfél méter magas, és arca olyan fehér, mint a gomba.” Nemrég mondott nemet fia meglátogatására. Nincs ideje. A fiú ekképp válaszol:

„A léghajó alig két nap alatt megteszi a köztünk lévő távolságot.”

„Nem szeretem a léghajókat.”

„Miért?”

„Nem szeretem látni azt a borzalmas, barna földet, meg a tengert, meg a csillagokat sötétben. Nem tudok gondolkodni a léghajókon.”

„Én máshol sem.”

„Miféle gondolatokat adhat a levegő az embernek?”

A fiú megállt egy pillanatra.

„Nem ismered azt a négy nagy csillagot, amelyek téglalapot formálnak? A téglalapon belül van három közeli csillag és ezekhez kapcsolódik újabb három.”

„Nem, ezt nem ismerem. Nem szeretem a csillagokat. Neked eszedbe jut róluk valami? Jaj, de érdekes! Mondd, mi!”

„Arra gondoltam, hogy olyanok, mint egy ember.”

„Nem értem.”

„A négy csillag az ember vállait és lábait adja ki. A három csillag középen az öv, amit hordott, a másik három pedig olyan, mint egy kard.”

„Egy kard?”

„Az emberek kardot tartottak maguknál, hogy állatokat és embereket öljenek.”

„Nem tűnik valami jó gondolatnak, de határozottan eredeti.”

Amíg e csillagok ebben az alakzatban állnak, amíg van ember, hogy felnézzen rájuk és meglássa bennük az Oriont: addig lesz a költőnek közönsége. És mikor ez az ember eltűnt, és sem a versek, sem a költő, sem a közönség nincsenek már (ez a lehetőség már soha nem hatoly különösnek, mint korábban), bizonyosan marad egy világrend, a létezésnek egy szintje, melyen továbbélnék: ebben a rendben Aiszkülosz eltűnt darabjai nem különböznek a ránk maradtaktól, ebben a rendben a múlt, a jelen és a jövő valamiképp ugyanahhoz a valósághoz tartozik. Legalább is – attól függetlenül, hogy így gondoljuk-e vagy sem – így érezzük. Folyton előkerül a kérdés: „Kinek írja a költő a verseket?” Elég lenne ennyit válaszolni: „Kinek cselekszünk helyesen? Azért jó az ember a lányához, mert végül valaki megfizeti?” A költő a vers kedvéért ír verset, a dolgok azon rendjének kedvéért, melyben a vers elfoglalja a rá váró helyet.

De mindezt elmondták már, valószínűleg szebben, mint ahogy valaha elmondhatnák még, mégpedig századunk legnagyobb írója, Marcel Proust; előadásomat az ő mondataival szeretném zárni:

„Csupán annyit mondhatunk, hogy életünkben minden úgy zajlik, mintha egy előző életben vállalt kötelezettségek terhével érkezniénk; evilági életünk körülményei semmiféle okot nem adnak arra, hogy azt higgyük, kötelességünk jót cselekedni, tapintatosnak vagy akárcsak

udvariasnak lenni, mint ahogy az istent nem hívó művésznak sem arra, hogy azt higgye, kötelessége hússzor is újrakezdeni egy művet, bár a csodálat, melyet majd alkotása ébreszt, mit sem számít már testének, amit a férgek falnak fel; ahogyan ezt a sárga faldarabot is annyi mesterségbeli tudással és annyi finomsággal festette meg egy mindörökre ismeretlennek megmaradó művész, akit Vermeer néven azonosítottak úgy-ahogy. Mindezek a kötelezettségek, melyeknek elmulasztásáért nem jár büntetés ebben a mostani életünkben, mintha egy másik, a jóságon, a lelkiismeretességen, az önfeláldozáson alapuló világhoz tartoznának, olyan világhoz, ami egészen más, mint ez az itteni, s amit elhagyunk azért, hogy erre a földre szülessünk, mielőtt talán majd visszatérünk, hogy ismét ott éljünk azoknak az ismeretlen törvényeknek a birodalmában, melyeknek azért engedelmeskedtünk, mert magunkban hordtuk tanításukat anélkül, hogy tudtuk volna, ki véste belénk; a törvényekben, amelyekhez az értelem minden elmélyült munkája közelebb visz, és amelyek csakis – és még ez sem biztos – az ostobáknak beláthatatlanok.”¹⁷

BACSA GÁBOR fordítása

GÁL LEHEL: HÁGÓ 1. (2014)

---

¹⁷ Marcel Proust: *Az eltűnt idő nyomában*. A fogoly lány. Atlantisz, 2001. (ford. Jancsó Júlia), 211–212.